

СВОБОДА У ПОШУКУ ВІЧНОЇ ПРАВДИ *

Побачила світ одна з найтовстіших (816 стор.) книжок за всю історію закарпатського книгодрукування. Це монографія про найдавнішу в світі (в тому числі і в Україні) газету з безперервною історією – “Свободу”, яка видається у Нью-Йорку з 15 вересня 1893 р. Автор цієї книжки – Петро Часто – народився 1939 р. у східній Польщі, 1947 р. його родину депортовано до Волині. Закінчив львівський журфак, після чого працював у “Закарпатській правді” і видав-

ництві “Карпати”. Родина переїхала 1990 р. до США, аби зробити доньці унікальну операцію на серці. Там і лишилися жити, але зберегли наше громадянство, регулярно навідуються до Ужгорода. За океаном П.Часто спершу жив з принагідних заробітків. 1992 р. повернувся у журналістику, писав передовиці для нью-йоркського тижневика “Національна трибуна” (до 2008 р.), 10 років редагував місячники “Вісник Організації Оборони Чотирьох Свобод України”, “Самопоміч”. Та найбільше довелося працювати у газеті “Свобода”, куди прийшов 1993 р., а згодом очолив її.

* Часто П. Вільне слово американської України. – Нью-Йорк: Українська книжка; Ужгород: ТИМРАНИ, 2012. – 816 с.

52 розділи книжки містять “пунктирну” історію газети. Багато розділів могло би вийти як окремі брошури, деякі могли би скластися навіть у цілком солідні книжки, то ж рецензоване видання по суті є цілою бібліотекою. Але автор все-таки вирішив оприлюднити її такою монолітною великою формою.

Оскільки “Свобода” з 1908 р. є офіційним органом Українського Народного Союзу (УНС), книжка починається передмовою академіка Л.Рудницького і нинішнього президента УНС С. Качарая. Академік характеризує видання як “книгу-огляд, книгу-хрестоматію”, яка “кристалізує важливість і незаступність” цієї газети. С. Качарай підкреслює, що УНС (спілка українських кооперативів і підприємців) виділив за свою історію 750 тис. доларів на видавничу діяльність і 2 млн. – на стипендії українським студентам. Додамо, що спонсорами видання книжки і її розповсюдження в Україні виступили федеральні кредитні кооперативи “Самопоміч” (Нью-Йорк) і “Сума” (Йонкерс).

У перших шести розділах викладено передісторію газети. Детально мовиться про І. Волянського – організатора перших українських товариств США. Чималу увагу приділено еміграції з нинішнього Закарпаття. Сьомий розділ присвячено виходові першого числа газети – на чотирьох сторінках, усю першу займало звернення “Братя русини!” Першим редактором став Г. Грушка з Тернопілля. Газета виступила ініціатором заснування Руського Народного Союзу (нині УНС) – однієї з найпотужніших українських організацій США. Аналізується діяльність наступних редакторів Н. Дмитріва (1895-1897), С. Макара (1897-1900), І. Ардана (1900-1907). Вважається, що активним дописувачем “Свободи” був І. Франко, який надіслав кількадесят кореспонденцій під криптонімом “Й.П.”, проте це потребує ще подальшого дослідження. Друкувалися там і його художні твори, усі вони перелічені на с. 118. Далі цитується багато інших публікацій, автором яких міг бути І. Франко.

У розділі 12 “Інші видатні автори, відомі і невідомі” розглянуто матеріали М. Павлика, М. Грушевського, Ю. Бачинського, М. Лозинського. 13-й розділ присвячено єпископові С. Ординському, який 1907 – 1916 р. керував українськими парафіями США. Газета одразу підставила йому своє плече. Та коли 1910 р. владики захотів внести до назви Руського Народного Союзу ще й конфесійне визначення Греко-Католицький, їхні позиції розійшлися, зав’язалася гаряча газетна полеміка, проте після смерті єпископа часопис відгукнувся великим некрологом з позитивною оцінкою його діяльності.

У 1910-1919 р. газету очолював О. Стекевич. Кілька розділів присвячено Першій світовій війні. Напередодні сторіччя цієї епохальної події газета може стати цінним джерелом з її історії, особливо щодо ставлення українців до різних найдрібніших епізодів тієї війни. Адже упродовж чотирьох з половиною років газета віддавала кожен перший сторінку висвітленню бойових дій без найменшого винятку. З розмахом відзначила газета сторічний ювілей Т. Шевченка. У 17-му розділі проаналізовано

активне висвітлення часописом дій січових стрільців. Напередодні українських визвольних змагань газета стала палким пропагандистом національно-державницької ідеї. 19-й розділ присвячено матеріалам про Закарпаття воєнної доби.

Цікавими є складні взаємини газети з такою суперечливою постаттю української історії, як Мирослав Січинський, який 1908 р. застрелив намісника Галичини А. Потоцького, а 1914 р. втік із тюрми до Америки. Оцінка українцями цього пострілу розділилася. “Свобода” вітала нового іммігранта, публікувала матеріали про нього, але коли той став пропагувати ліві (соціалістичні) погляди, їхні шляхи розійшлися.

Розділи 21 і 22 присвячено організації в США Українського Союму і Українського дня у Вашингтоні. Особлива увага виявляється до висвітлення “Свободою” визвольних змагань на материковій Україні, чому присвячено розділи 24–30. Зокрема, у розділі 26 відзначається захоплене і навіть дещо некритичне ставлення газети до Центральної Ради. Натомість показова назва розділу 27 “Типове наше скигнення: так, гетьманат, але ж не ідеальний”. Натомість період Директорії знов-таки максимально ідеалізувався (розділ 28 “Симон Петлюра як герой”). Показовим є і розділ 29 “Зрадлива Європа” – про позицію великих держав з українського питання, котра крутилася як флюгер. Перехід С. Петлюри до союзу з Польщею, передача їм Галичини викликала у галицьких читачів і дописувачів “Свободи” категоричне неприйняття, що відображено у розділі 30 “Симон Петлюра як антигерой”.

Газета стає одним з провідних учасників ідеологічних дискусій українства. Хоч широке вживання терміну “націоналізм” в українській літературі пов’язують зі знаменитою книжкою Д. Донцова 1926 р., але на сторінках “Свободи” ще 1917 р. з’явився цикл статей Василя Білинського «Часи націоналізму» (с. 331-336). Особливо посилюється ідеологічна роль газети після поразки визвольних змагань. Кілька років газета з’ясовувала, хто винен у крахові чергового українського проекту, чому присвячено розділ 32. Саме у “Свободі” з’являються перші повідомлення про голод 1921-1923 р., які автор щедро цитує (с. 391-404).

Водночас з 1 січня 1922 р. газета стала щоденною і там чи не в кожному числі з’являються вірші або й оповідання (розділ 33 “Змовкли гармати – заговорили музи”). Паралельно велику увагу часопис виявляв до будь-яких проявів спротиву на Україні, друкуючи матеріали про повстанські рухи, антирадянські настрої, але й фіксуючи загальне збайдужіння українського селянства (розділ 24).

У розділі 35 висвітлюються концептуальні публікації В. Кедровського, Є. Онацького, М. Чубатого, К. Трильовського, М. Сціборського. 36-ий розділ присвячено реакції газети на більшовицьку політику українізації. У 37-ому йдеться про дуже ґрунтовне висвітлення часописом голодомору 1932-1933 р. з цитуванням сили-силенної матеріалів. Розділ 38 “Вулкан на ім’я Галичина” – про висвітлення подій у міжвоєнній Галичині, розділ 39 з характер-

ною афористичною назвою “Полум’я вічних ідей диму не має” – про становлення ОУН, бо ж “Свобода” була одним із небагатьох часописів, де пропагувалися її погляди.

З 1933 до 1955 р. головним редактором був Л.Мишуга. Саме при ньому часопис остаточно перетворюється на одного з визначальних ідеологічних і інформаційних суб’єктів української історії. 40-ий розділ присвячено висвітленню закарпатської тематики. У 41-42-му ідеться про дуже непросту церковно-релігійну полеміку, що велася у газеті, зокрема про висвітлення діяльності митрополита А.Шептицького. У розділі 43 – про висвітлення на шпальтах “Свободи” єврейського питання.

Другій світовій присвячено розділи 44-46. Газета пильно слідувала за змінами дипломатичної ситуації навколо різних українських земель, за боротьбою УПА, за долею переміщених осіб Ді-Пі (за англійською аббревіатурою DP), висвітлювала діяльність різних допомогових організацій, створених для них у США.

Притік третьої повоєнної хвилі еміграції (після першої трудової і другої політичної у 20-х рр.) надав газеті нового дихання. Зокрема, 1949 р. до неї долучилася людина-легенда української журналістики І.Кедрин-Рудницький. Приблизно тоді ж прийшли Л.Луців і Б.Кравців, В.Давиденко, М.Шлемкевич, М.Прокіп. Відтак до газети долучаються закарпатці А.Штефан, В.Шандор, М.Шпонтак, В.Маркусь, десятки інших “золотих пер”.

З початку 60-х до газети приходять Л. Полтава, М. Сосновський, В. Левенець, В. Тершаковець та інші. Газета відіграла провідну роль у зборі коштів на пам’ятник Т.Шевченку і відкриття його у Вашингтоні 27 червня 1964 р. (розділ 48). Того дня постійно цитувався відомий рядок Кобзаря “Чи діждемося Вашингтона з новим і праведним законом?” Символічно, що саме у цей день через 32 роки парламент нової України почав приймати її Конституцію, закінчивши процедуру вже наступного ранку.

У розділі 49 розглянуто “Інші визначні проекти” газети, зокрема її підтримка дисидентів, публікації до 1000-річчя хрещення Русі, боротьбу за легалізацію греко-католицької церкви в Україні. Розділ 50 – про різні хвилі еміграції, в тому числі про найостанніші, про непрості взаємини між ними. Про культурну і ментальну розмаїтість української громади США – розділ 51 з характерним заголовком “У діаспорі кожен має своє авто і свій правопис”.

Відчутно, що автор з різноманітних причин наступає на горло власній пісні. В тому числі і з суто технічних: книжка розрослася до гігантських розмірів, а кінця-краю все ще не видно. Тому 52-й розділ зветься “Незоране поле вартих уваги тем”. Автор підкреслює, що усі матеріали “Свободи” ледве чи вмістилися би у 300 томів. Додамо, що з 1922 до 1 липня 1998 р. газета була щоденником, тобто виходила п’ять разів на тиждень мінус ще державні

свята США – це пересічно 248 – 249 номерів. За 76,5 років це виходить 19 тисяч випусків. Від 1998 р. газета є тижневиком – це ще 728 номерів. Спершу ж газета виходила як двотижневик, з 1894 – тижневик, а 1915-1921 р. – тричі на тиждень. Це ще понад дві тисячі. Усього ж виходить майже 23 тисячі чисел (на жаль, “Свобода” не має наскрізної нумерації, то ж доводиться рахувати). 1996 р. Центр вивчення української імміграції Університету Мінесоти почав видавати бібліографічний покажчик “Свободи”, вийшло чотири томи, де розписано всі випуски до 1918 р. включно. Кінця же подібній роботі поки ще не видно. На щастя, геть усі числа газети вже оцифровано і виставлено в Інтернеті у вільний доступ (за винятком чисел поточного року, з яких показується тільки перша сторінка, решту можна дивитися по передплаті, але після 1 січня кожного нового року і вони поступають у вільний доступ). То ж за бажання всякий дослідник у будь-якій точці світу може скласти свій список вартих уваги тем і запитань, відповіді на які містяться у гігантському Інтернет-архіві “Свободи”.

П. Часто також створив галерею своїх попередників, подаючи нариси про 21 головного редактора, а також про журналістів останніх десятиліть. З жалем говорить автор про те, що не вдалося висвітлити – його чи не більше, ніж того, про що написано. Це зокрема, і внутрішня редакційна кухня у різні десятиліття, яка була би максимально повчальною для сучасних українських журналістів. Насамкінець розділ містить болісні роздуми про збереження національної культури української діаспорою, про її перспективи. “Все ж не годиться закінчувати книжку, – оговтується автор, – ...три-крапкою” (с.798). Тому й завершує скупую, але позитивною оцінкою власної газети, яка не була безпомильною, бо творили її живі люди, але вона завжди перебувала і продовжує перебувати у пошуку вічної правди.

Автор працював у рідкісному жанрі ідеологічної історії (історії ідеологій). Тому книжка читається як захопливий роман ідей. Водночас це і серйозне дослідження з історії української журналістики, яке стане у нагоді при викладанні спецкурсу “Преса української діаспори”, що читається більш як на 30 журналістських відділеннях України, тим більше, що ніякого підручника з цього курсу поки немає. Дана ж книжка показує, що пропонується навчальна дисципліна аж ніяк не надумана. Писати є про що, це не тільки читабельно, а й повчально, корисно для наших сучасників. Книжка аж ніяк не ставить крапки над і (а у долі газети – і поготів), немає там і пафосних знаків оклику, зате дуже багато пунктуації, котра спонукає до роздумів – тире, дво-крапок і особливо знаків запитання. Останні взагалі домінують в емоційній тканині тексту, провокуючи тим змістовний діалог із зацікавленим читачем, запрошуючи до нього.

*Сергій Федака,
професор*